

SOCIAL- OG ØKONOMISK HISTORIE

Lars K. Christensen: *Smedesvend og friherre. Maskinarbejde og arbejdskultur i København 1890-1914*. (Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie/Center for Arbejderkulturstudier, KU, 1996). 142 s., 175 kr./200 kr.

I sin bog afdækker Lars K. Christensen den arbejdskultur, der opstod blandt københavnske smede og maskinarbejdere i takt med og som modsvar til industrialiseringen. Hans mere overordnede hypotese er, at kulturens nøglebegreber blev *respektabel livsstil og strategisk tænke måde*.

Disse to nøglebegreber er inspireret af svenske historikers begreb for det samme, »skötsamhet«. »Skötsamheten« står i modsætning til den førindustrielle »bråkiga« kultur (ringe grad af arbejdsdisciplin, spontanitet, næsten fanden-i-voldskhed).

»Skötsamheten« skal ikke kun forstås inden for en ramme af en produktionsmåde under forandring, men også inden for det sæt af herskende tanker, hvis forandring følger i den kapitalistiske produktionsmådes fodspor. I det indledende kapitel beskriver Lars K. Christensen både modernitetens og industrialiseringens indhold og gennemslag, og det ville næsten være en skam, om en læser på forfatterens opfordring springer kapitlet over som »teoretisk«, thi at begreberne har relevans vises med dygtighed i analysen af det konkrete materiale i de efterfølgende kapitler.

Tværtimod er sammenhængen mellem teori og empiri en af bogens styrkesider. Lykkeligt befriet for studentikos selvpromovering giver det teoretiske afsnit faktisk både nogle anvendelige redskaber og en forståelsesramme for de empiriske afsnit, og med teorien i bag-

hovedet følger læseren også villigt med ud i undersøgelsens kringelkroge. Og forfatteren er ikke slave af sin egen teori, under en sympatisk ydmyghed over for kildematerialet sættes der undervejs nogle forstandige spørgsmålstejn ved teorien.

Til gengæld savnes en egentlig opsamlende konklusion, hvor spørgsmål, tvivl og svar kunne være blevet – ganske vist til dels som en gentagelse – præsenteret i sammenhæng som undersøgelsens resultat. En vurdering af smedenes repræsentativitet for arbejderklassen som helhed kunne måske også på nogle punkter have givet anledning til at udvide resultatets rækkevidde.

Empirien er delt i to afsnit: Kapitel II-IV beskriver de konkrete arbejdsprocesser, mens kapitel V-IX beskriver de menneskelige relationer inden for dette rum af skiftende arbejdsprocesser. Til sammen undersøger de to afsnit forudsætningerne for dannelsen af en moderne arbejdskultur og de udtryk, som »skötsamheten« får blandt arbejderne – med respekt, rimelighed og værdighed som centrale værdier.

Med erindringsmaterialet som det alt-overvejende kildegrundlag bliver beskrivelsen af arbejdsprocesserne meget konkret. Forfatteren er trængt dybt ned i de københavnske smede- og maskinarbejders hverdag og arbejdsforhold. Dette er ikke alene et oplagt middel for den aktuelle undersøgelse af arbejdskulturen, men kan også blive et godt redskab for historikere, som senere vil genopdage og udforske smedenes *organisationshistorie* påny. For arbejdsforholdene er uden tvivl en vigtig, men – forbavsende nok – en lille smule overset forklaringsramme for, hvad arbejderne reagerer mod, hvad der kan udløse strejker osv.

Erindringerne må jo påkalde sig en del kildekritiske overvejelser, og her henviser forfatteren i hovedsagen til en tidligere skrevet artikel. At kilderne ikke er benyttet ukritisk, demonstreres dog løbende – uden at fremstillingen derved falder fra hinanden. I de bedste kapitler danner erindringsmaterialet en vedkommende og læseværdig mosaik, understøttet af sekundær litteratur.

Enkelte svipsere er der dog. I beskrivelsen af forholdet mellem lærling og svend fremhæves to episoder, som den samme fortæller oplevede fra sin lærlingetid. Ved den første episode, som fandt sted omkring 1900, fik en lærling en blodtud af en svend – nærmest for en »ikke-forseeelse«. Den anden episode fandt sted blot fire år senere, i 1904, kort før fortælleren var udlært. Han fik besøg af en kammerat, der netop var blevet svend, og de to drak en øl i smug. Svenden, som opdagede det, reagerede i denne situation ikke med korporlig afstraffelse, men med trussel om, at fortælleren ikke kunne blive medlem af fagforeningen.

Konklusionen på de to episoder er i følge Lars K. Christensen »Lavstidens normer, men en ny tids sanktionsformer« (s. 47). Mon ikke sagen i stedet var, at lærlingen i det sidste tilfælde var blevet ældre, næsten svend, og derfor kunne gøre krav på en mere »voksen« behandling – ligesom sanktionsformen her sandsynligvis også hang sammen med, at den »straffende« svend var tilidsmand?

Lidt mere problematisk end dette eksempel fra småtingsafdelingen er nok afsnittet »Valget – en moderne erfaring«, som ligger i umiddelbar forlængelse af et afsnit om svendenes rejser i udlandet. Svendenes hyppige jobskifte bliver gjort til et udtryk for modernitetens gennemslag. Men at svenderejser i udlandet har rødder i lavstiden, har næppe været Lars K. Christensen ube-

kendt lige så lidt som de fleste læsere, og en diskussion af den mulige (eller umulige) kontinuitet mellem førindustrielle og industrielle arbejdsvandringer havde nok været på sin plads, før de industrielle blev taget som udtryk for modernitet.

Som nævnt er kildegrundlaget i al væsentlighed 69 arbejdererindringer, der repræsenterer arbejdere på de københavnske maskinfabrikker 1890-1914. Det betyder, at det er arbejdernes egne oplevelser af arbejdssituationen, som sættes i fokus, og Lars K. Christensen undgår derved at overtage det billede af arbejdsforholdene, som arbejderbevægelsens organer måtte ønske at give.

Alligevel har det undret mig, at der ikke har været gjort noget forsøg på at supplere erindringerne med *Fagblad for Smede og Maskinarbejdere*, der udkom fra 1888. Nuvel, fagbladet havde unægteligt fagbevægelsens briller på og giver således et ideologisk bestemt billede. Men med dette kildekritiske forbehold var fagbladet ofte ganske tæt på smedenes hverdag og blev jo skrevet ud fra det detaljerede kendskab til arbejdsforhold og potentielle problemer, som gjorde det vedkommende for smedene at læse bladet. Af de konflikter, der beskrives, kan man ikke sjældent aflæse en forventning til rammerne omkring produktionen, fordi det er, når disse forventninger skuffes eller normerne brydes, at konflikten opstår.

Især ville fagbladet naturligvis have kunnet yde bidrag til kapitlet om den sociale organisering, som efter anmelderens mening er det svageste af kapitlerne. Her bliver det tydeligt, i hvor høj grad erindringerne er styrende for fremstillingen – med det præg af tilfældighed, som opstår, når materialet kun er sparsomt dækkende. Det er så meget desto mere ærgerligt, som det er her, at én af hovedteserne skal eftervises: den strategiske tænkning.

Selve gennemslaget af den strategiske tænkning hos arbejderne eftervises bedst i erindringerne, men inspirationskilden og fagbevægelsens »opdragelse« er vel næppe heller uinteressant. Dette er efter min mening navnlig tilfældet, fordi fagbevægelsen ofte tog udgangspunkt i konkrete erfaringer og omdannede disse til strategisk tænkning. I strategien lå, som den blev formuleret af fagbevægelsen, også en klar undertone af respektabel livsstil. Denne forklaringsramme bag moralsættet – respekt, rimelighed og værdighed – er vel ikke fraværende i fremstillingen, men i hvert fald meget nedtonet. Men ved at spørge arbejderne selv og ved at acceptere deres pænhed og respektabilitet og tage den alvorlig, har Lars K. Christensen i det mindste undgået klasseforrædderitesernes faldgrube.

Med beskrivelsen af de forandrede produktionsforhold og den modernitet, som slår igennem hos flere og flere af arbejdsgiverne, påstås det implicit, at arbejderne modsvar, »skötsamheten« – den respektable livsstil og den strategiske tænkemåde, er klassespecifik. Som en lidt drillende slutbemærkning kunne man jo spørge: Er den nu også det? Er respektabiliteten og strategien ikke generelt et alternativ til en »bråkig« reaktion på *undertrykkelse*?

Vender man f.eks. blikket mod Nordslesvig i tiden før 1920, hvor det dansksindede flertal levede under tysk overherredømme, finder man hos den såkaldte H.P. Hanssen-fløj en stædig fastholden ved respektabiliteten, en gør-din-pligt og krav-din-ret – netop som man også kender den fra arbejderbevægelsen. En strategi, som hos de dansksindede nok allertydeligst kom til udtryk, da H.P. Hanssen ved krigsudbruddet i 1914 indtrængende opfordrede sønderjyderne til at lyde »pligtens bud«. Tusindvis af dansksindede sønderjyder kæmpede i skyttegravene på tysk side i håbet om, at gjorde man sin pligt nu, bevarede man

retten til jorden og dermed også håbet om, at Nordslesvig engang kunne blive dansk igen. H.P. Hanssen-fløjen stod i øvrigt i modsætning til »protestfløjen« (eller de lettere »bråkiga«) i de dansksindedes bevægelse. Et andet eksempel på en »skötsam« handle måde i modsætning til en »bråkig« kunne være Nelson Mandelas ANC under det sydafrikanske apartheid-styre.

Og det afledede spørgsmål er så, om ikke »skötsamheten« med sin strategiske tænkemåde kræver en eller anden form for organisation og ledelse – og at det derfor ville være naturligt at se den industrielle undertrykkelse af arbejderne og den spirende arbejderbevægelse som to vigtige faktorer bag dannelsen af en sejlivet og vel også bæredygtig »skötsam« arbejdskultur.

Men uanset om arbejderbevægelsens rolle bevidst eller ubevidst nedtones – efter anmelderens mening altså en tand for meget – og uanset om »skötsamheten« kan være en mere generel (moderne) måde at forholde sig til undertrykkelse på, så har Lars K. Christensen på forfriskende vis sat ord på nogle væsentlige forhold i arbejderklassen. Ingen arbejderhistoriker behøver længere at undre sig over de næsten alt for pæne arbejdere.

Annette Østergaard Schultz

Per H. Hansen og Søren Mørch: *Den Danske Bank*. (Centrum, 1997). 674 s.

En eller anden på forlaget Centrum har fået den idé, at man ved at kombinere de to Odense-historikers viden dels om bankernes hårde tid i 1920'erne, dels om Landmandsbanken, kunne få et jubilæumsskrift til Landmandsbankens 125 års jubilæum ud af det; ganske vist et, som banken, nu Den danske Bank, ikke ønskede. En forespørgsel til banken om at stille arkivmateriale til rådighed blev besvaret med formuleringen, at »oplysninger man professionelt kom-